

COMMUNITY CULTURAL CENTERS AND THE DIGITAL DIVIDE: BETWEEN LOCAL ENGAGEMENT AND SYSTEMATIC CONSTRAINTS

Kamelia Petkova

Institute of Philosophy and Sociology at Bulgarian Academy of Sciences, Bulgaria

Abstract: *The report examines the opportunities and challenges of the digital transformation of community cultural centers in Bulgaria. Based on the results of in-depth interviews with secretaries and cultural activists from community cultural centers in the cities of Plovdiv, Smolyan, and Yambol, as well as in the villages of Kurtovo Konare and Novi Han, alongside data from a sample-based quantitative survey, the analysis focuses on the degree of digitalization, its benefits, advantages, and barriers to implementation, as well as the role of community cultural centers as mediators in the digital inclusion of vulnerable groups. The qualitative data reveal good practices but also highlight limitations related to lack of capacity, restricted accessibility, and insufficient digital culture. The results indicate that these issues are not isolated but reflect systemic deficits in the cultural infrastructure. Special emphasis is placed on the absence of sustainable mechanisms for institutional support and the uneven distribution of digital resources. The study underscores the need for a strategic approach to the digitalization of community cultural centers through investments in training, technology, and accessible online environments.*

Keywords: *Community Cultural Centers; Digitalization; Digital Inclusion; Social Inequalities; Vulnerable Groups.*

НАРОДНИТЕ ЧИТАЛИЩА И ДИГИТАЛНОТО РАЗДЕЛЕНИЕ: МЕЖДУ ЛОКАЛНАТА АКТИВНОСТ И СИСТЕМНИТЕ ОГРАНИЧЕНИЯ

Камелия Петкова

Институт по философия и социология при БАН, България

Въведение

В условията на съвременното динамично общество дигиталната трансформация се очертава като определящ фактор за устойчивото развитие на обществата, като обхваща не само икономическите и административните сфери, но и културния сектор (European Commission, 2020). Пандемията от COVID-19 изостри необходимостта от онлайн достъп до културни ресурси, поставяйки институциите пред предизвикателството да съчетават утвърдените форми на присъствие с нови дигитални решения (UNESCO, 2021). Дигиталният достъп до култура се утвърждава не само като въпрос на иновации, но и като проблем на социална справедливост и културна достъпност (Peichl & Pestel, 2022). В този контекст, българските читалища като уникални културно-образователни институции със силна локална значимост се оказват в двойствена позиция. От една страна, те притежават дългогодишен опит в работа с различни общности, а от друга – функционират при условия на ограничени

ресурси, остаряла инфраструктура и слаба дигитална готовност (Zlateva et al., 2020). Всичко това ги прави особено уязвими в условията на нарастваща дигитална пропаст между централни и периферни региони (van Dijk, 2020). От друга страна, актуалността на проблема се откроява и в усилията на читалищата да достигнат до възрастни, малцинствени и социално уязвими групи често с минимален капацитет, но със силна локална ангажираност. Въпросът вече не е дали дигитализацията е необходима, а как тя може да бъде постигната при структурни ограничения и социална неравнопоставеност. Настоящото изследване си поставя за цел да анализира някои основни аспекти на дигитализацията в читалищата в България, като се фокусира върху добрите практики и системните пречки. Основната хипотеза е, че читалищата могат да се превърнат в ключов ресурс за дигитално приобщаване, при условие че получат устойчива институционална подкрепа, инвестиции в обучение и технологична модернизация. За да се оцени доколко това допускане е приложимо и реалистично, е необходимо първо да се дефинира рамката, в която се проявяват процесите на дигитално приобщаване. Ключово в този анализ е понятието за „дигитално разделение“ в културната сфера. По своята същност, то не се свежда само до наличието на устройства или наличие на Интернет, а включва и възможността за достъп до дигитално културно съдържание, участие в културния живот чрез цифрови средства, както и способност да се създава, ползва и споделя културна продукция онлайн. Дигиталното разделение в културата се задълбочава, когато определени социални групи като възрастни хора, жители на малки населени места, хора с ниска цифрова грамотност и др. са изключени от тези процеси. В настоящия текст се използва понятието „народни читалища“. По-нататък за краткост ще се използва съкратената форма „читалища“.

Методология и теоретична рамка

Изследването използва смесен методологически подход, съчетаващ резултати от проведени изследвания с качествени и количествени методи, с цел многопластов анализ на състоянието на дигитализацията в българските читалища. Качествените включват анализ на десет дълбочинни интервюта със секретари на читалища и читалищни дейци от различни по големина населени места – Пловдив, Смолян, Ямбол, с. Куртово Конаре и с. Нови хан, проведени през 2023 и 2024 г. в рамките на проект „Дигитално разделение и социални неравенства: равнища, актьори и взаимодействия“ (договор КП-06 ПН55/16 от 24.11.2021, финансиран от ФНИ на МОН). Количествените методи стъпват на извадково количествено социологическо проучване, проведено през 2023 г. сред 98 читалища. Изследването е реализирано от Сдружение „Бабел България“ в рамките на проект BG05SFOP001-2.025-0106-C01 „Дигитална демокрация в действие“, по процедура BG05SFOP001-2.025 „Повишаване на гражданското участие в процесите на изпълнение и мониторинг на политики и законодателство“ от Оперативна програма „Добро управление“ 2014–2020 г.

Теоретичната рамка на изследването се основава на разбирането за дигиталното разделение като социална, културна и институционална структура. Концепцията, развита от ван Дайк (van Dijk, 2020) и Харгитай (Hargittai, 2008), разглежда три ключови равнища на това разделение: достъп до технологии, ниво на дигитални умения и ползи от използването на технологиите в различен социален и

икономически контекст. Настоящото изследване поставя особен акцент върху второто ниво – дигиталните компетентности и институционалната среда, необходима за тяхното развитие. Именно тук читалищата могат да играят ключова посредническа роля, особено в работата с възрастни хора, представители на социално уязвими групи и жители на малки населени места. Понятието за институционална възможност (*institutional opportunity structures*) позволява да се анализира до каква степен културните институции разполагат с необходимите условия за адаптиране към дигиталната среда – технологични ресурси, обучен персонал, достъп до финансиране и институционална стабилност (DiMaggio & Hargittai, 2001). В този контекст читалищата често попадат в категорията на инфраструктурна уязвимост, особено в селски и периферни райони, където те са единствените достъпни културни звена (Zlateva et al., 2020). Риидър (Reader, 2020) описва тези институции като функциониращи в условия на хроничен недостиг на кадри, на финанси, на стратегическо внимание, което възпрепятства устойчивата дигитална трансформация. Културните институции обаче не са само доставчици на съдържание, а потенциални агенти на социална промяна. Според Холдън (Holden, 2006), тяхната роля е свързана с изграждане на социален капитал и с осигуряване на равнопоставен достъп до културни и образователни ресурси. Това важи с особена сила в дигиталната епоха, когато неравенствата се възпроизвеждат не само чрез икономически и териториални фактори, но и чрез различен достъп до дигитална култура. Поколенческите различия също играят важна роля – докато децата и младежите често се социализират с цифрови технологии от ранна възраст, възрастните и хората с ниска дигитална грамотност остават маргинализирани (Prensky, 2001), (Helsper & Eynon, 2010). В този контекст читалищата могат да изпълняват ключова посредническа функция, но само ако разполагат с необходимия капацитет и институционална подкрепа. Тази теоретична рамка обосновава необходимостта читалищата да се разглеждат не само като културни доставчици, а като институции, които могат да смекчават социалните неравенства чрез дигитално посредничество. От тяхната дигитална трансформация зависи не само достъпът до култура, но и равнопоставеното участие в обществото на уязвими социални групи.

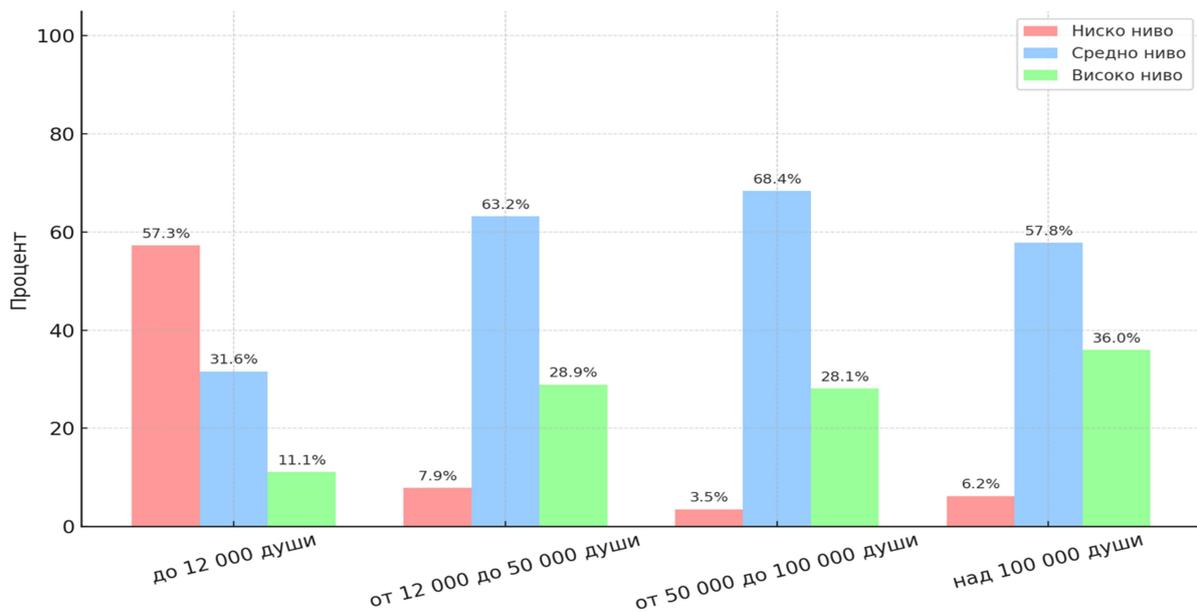
Основни резултати

В условията на ускорено развитие на информационните технологии дигитализацията се превръща не просто в технически процес, а във фундаментално условие за участие в съвременното общество. Културният сектор макар и традиционно свързан с аналогови форми на предаване и преживяване е подложен на трансформации, които засягат както създаването, така и достъпа, архивирането и споделянето на културно съдържание. В специализираната литература, дигитализацията в културата се разглежда все по-често като въпрос на културна демокрация (Holden, 2006), в която институциите не само произвеждат стойност, но и отговарят на нуждите на разнообразни публики в променящи се медийни и технологични условия. От гледна точка на Европейския съюз, дигиталната трансформация е централен елемент от политиките за културна достъпност, социална инклузия и иновации (Council of the EU, 2019). В контекста на COVID-19 пандемията и последвалите процеси на дистанциране, стана ясно, че културните

институции, които не успяха да се адаптират, изгубиха връзка със своята публика (UNESCO, 2021).

В България читалищата са уникална форма на културна организация – институции с функции на културни, образователни и социални центрове. Тяхната роля в процеса на дигитално включване е особено важна за онези групи, които по една или друга причина остават „офлайн“, извън дигиталния живот. Както отбелязват Димаджо и Харгитай (DiMaggio and Hargittai, 2001), цифровото разделение е не само въпрос на достъп, но и на умения, мотивация и възможност за активно участие в цифровия свят. Забавените процеси на дигитализация в читалищата не е само технически проблем – тя означава загуба на културна видимост, ограничено участие в културен обмен и затруднено адаптиране към новите форми на комуникация. Тя поставя бариери пред процеси като електронна администрация, онлайн образование, културен туризъм и иновативни форми на културно предприемачество. Както посочва Мануел Кастелс (Castells, 2004), изключването от информационните потоци води до нови форми на социална и културна маргинализация, които могат да засегнат цели общности, региони или дори цели държави. В този контекст дигитализацията на читалищата не трябва да се разглежда като лукс или допълнителна възможност, а като необходимост за устойчивото им функциониране, за реализацията на мисията им в новите социални условия и за укрепване на тяхната легитимност в очите на местните общности. Изследването на степента на дигитализация в читалищата предоставя важен поглед върху състоянието на културната инфраструктура в България в контекста на цифровата трансформация. Като традиционни центрове за култура, образование и местна активност, те са призвани да играят ключова роля в прехода към дигитално общество. Данните от реализираното количествено проучване показват силна концентрация на читалища с ниско и средно ниво на дигитализация. Половината от анкетираните (50%) попадат в категорията с ниско ниво на дигитална готовност. Това предполага наличие на сериозни дефицити като липса на адекватна техника, ограничен достъп до Интернет, липса на персонал с необходимите дигитални умения или отсъствие на дигитални услуги, насочени към общността. Средно ниво на дигитализация е отчетено при 45% от читалищата. Те разполагат с базов технически капацитет, но често без цялостна дигитална стратегия, без устойчиви програми за обучение на персонала и без ефективна интеграция на дигитални ресурси в основните им дейности. Най-малък е делът на читалищата с високо ниво на дигитализация – едва 5%. Това са единични примери, при които се наблюдава внедряване на съвременни информационни технологии, развитие на онлайн платформи, дигитални архиви или активна виртуална комуникация с местната общност. Получените резултати очертават неблагоприятна картина, при която само малка част от читалищата са адаптирани към съвременните технологични реалности. Това поставя под съмнение способността им да бъдат конкурентоспособни, да привличат младите поколения и да участват пълноценно в дигиталния културен обмен. В зависимост от типа община данните сочат, че достъпът до ресурси, инфраструктура и квалифицирани кадри е силно повлиян от нейната големина. В най-малките общини (до 12 000 жители) доминират читалища с ниско ниво на дигитализация – 57,3%. Това е индикатор за слабо развитие на технологичната инфраструктура, ограничен Интернет, липса на съвременно оборудване и дефицит на обучен персонал. В тази група едва 11,1% от читалищата

достигат по-високо ниво на дигитализация, което означава, че почти девет от всеки десет не са технологично подготвени за работа в дигитална среда. С нарастването на населението на общините се очертава положителна динамика: при тези с население между 12 000 и 50 000 души едва 7,9% от читалищата остават на ниско ниво, докато 28,9% достигат високо. В по-големите общини (50 000–100 000 жители) тенденцията се запазва – ниско ниво се отчита при едва 3,5% от читалищата, докато 28,1% са с висока степен на дигитализация. Най-добри резултати се регистрират в най-големите общини – над 100 000 жители, където 36% от читалищата са отбелязали, че са с високо дигитално ниво, а едва 6,2% остават на ниско ниво. (Фигура 1).

Фигура 1. Ниво на дигитализация според големината на населеното място

В повечето случаи читалищата са не само културни институции, а могат да бъдат разглеждани и като важни посредници в процеса на намаляване на дигиталните неравенства. Чрез работата си с различни уязвими групи – възрастни хора, лица от малцинствен произход, деца от малки населени места, хора с ограничен достъп до технологии – те имат потенциала да бъдат активен участник в изграждането на приобщаваща дигитална среда. Добър пример в това отношение е работата на читалище в голям град по програма на А1, реализирана в партньорство с Асоциацията „Съвременни читалища“. По думите на секретаря, инициативата е особено полезна от гледна точка на повишаване на дигиталните умения на местното население. Ето какво сподели с нас интервюираното лице:

„А1 ни предоставиха таблети със SIM карти с неограничен Интернет достъп и ни дадоха обучителни видеа, които, между другото, са доста добре направени – достъпни са дори за възрастни хора. Обясняваме на хората, които идват при нас, че има такъв проект и ако желаят, могат напълно безплатно да получат тефтер. В него в началото са описани най-основните неща – какво е Google Play, какво е Viber, какво е... мисля, че беше Stremio или Costa (не съм сигурна) – и им раздадохме и рекламни материали на А1 за желаещите да участват. Те гледат видеата и в самия тефтер има тест за проверка. Който

иска, го попълва – това не е задължително – но така участва в томбола. Нашето задължение беше поне 15 души да попълнят теста и да го върнат обратно. При нас се включиха около 50 човека само за два месеца. По принцип инициативата е с продължителност три месеца, но при нас се наложи един месец прекъсване заради пенсионирането на библиотекаря. Въпреки това за два месеца включихме приблизително 50 души.“

Резултатите от проведеното количествено проучване потвърждават казаното по-горе. Според получените резултати, дигитализацията на дейността на читалищата, макар и ограничена, е много важна основа за поддържане на тяхната жизненост и за разширяване на техния социален и образователен обхват. Според анкетиранияте, в най-голяма степен дигиталните технологии се използват за административна дейност и архивиране – 91,6% от читалищата прилагат цифрови решения именно за поддържане на вътрешната документация и организационните процеси. Следващите най-често посочвани приложения на дигиталните технологии са свързани с привличането на публика (84,8%), за комуникация (82,9%) и разширяване на партньорската мрежа (81,1%). Това показва, че читалищата активно използват Интернет и дигитални платформи като средство за достигане до различни публики – включително чрез социални мрежи, електронна кореспонденция и онлайн събития. Отчита се и сериозно навлизане на цифровите технологии в работата с културното наследство – 70,5% от читалищата използват дигитални средства за заснемане, описание и обработка на движими културни обекти, а 69,3% – за тяхното опазване. Това е важен индикатор за осъзнаването на дигитализацията като инструмент за съхранение и достъп до културната памет. По отношение на създаването и разпространението на културно съдържание, резултатите сочат, че 66,3% от читалищата използват дигитални технологии за репродуциране и разпространение на продукцията, а 63,5% – за създаване на самата творческа продукция. Това предполага, че макар и с известни ограничения, дигиталните инструменти започват да се интегрират и в креативните процеси. По-слабо застъпена обаче остава употребата на дигитални технологии за създаване на културни ценности – едва 48,8% от читалищата отбелязват такава дейност. Това може да се тълкува като липса на системна подкрепа, недостиг на дигитални умения или ограничен капацитет за иновации в културната сфера. Прави впечатление отсъствието на данни относно използването на дигитален маркетинг и електронна търговия. Това е индикатор за неразвит или почти липсващ капацитет в тази насока, което поставя въпроси относно жизнеспособността на читалищата в дигиталната ера.

Резултатите от проведеното количествено проучване показват, че читалищата ясно осъзнават ролята на дигитализацията не само като технологичен инструмент, но и като стратегически ресурс за развитие и разширяване на тяхната културна мисия. Според получените данни, най-високо е оценена ползата от дигитализацията свързана с по-бързата обработка и създаване на архив с данни, която се подкрепя от 99% от анкетиранияте читалища. Това е показател за практическата значимост на информационните технологии в ежедневната дейност и в управлението на институциите. Също така, разширяването на аудиторията и достъпа до култура са отчетени с високи стойности от 95,6%, което подчертава разбирането за дигиталните технологии като средство за преодоляване на пространствени и

социални бариери и достигане до нови публики. В допълнение, по-бързият обмен на данни между различни заинтересовани страни е отбелязан от 97,9% от читалищата, а подобреното сътрудничество е отчетено от 91,6% от анкетиранияте. Силно впечатление прави и оценката за популяризиране на наследството, подкрепена от 93,8% от респондентите, което свидетелства за ангажираността на читалищата с мисията по съхранение и представяне на културната памет чрез дигитални средства. Друг важен резултат е по-доброто планиране и управление на ресурсите (79,8%) и създаването на възможности за по-добро познаване на публиката (75,0%), което потвърждава потенциала на дигитализацията за подобряване на стратегическите и управленски функции на културните институции. Относително по-малък е делът на отговорилите, че дигитализацията спомага за насърчаване на межкултурния диалог (67,6%), за осигуряване на приходи за културния сектор (57,1%) и за привличане на повече инвестиции (53,5%). Тези резултати вероятно отразяват по-ограничения капацитет на читалищата да използват дигиталните инструменти в икономически или интеркултурен контекст. Осезаемо е и отсъствието на отговори по някои важни направления като децентрализацията на културата, новите форми на артистично изразяване и разширяване на обхвата на културните политики. Това може да се дължи на липса на опит, разбиране или прилагане на дигиталните технологии в по-иновативни аспекти на културната дейност. В обобщение, читалищата разпознават дигитализацията като ключов фактор за подобряване на дейността, за разширяване на достъпа и задълбочаване на връзките с публиката и различни заинтересовани страни. Проведените дълбочинни интервюта с читалищни секретари потвърждават тези наблюдения. Независимо, че голяма част от интервюираните споделиха, че имат дигитализиран каталог на библиотеките и осъществяват активни партньорства с училища в конкретните населени места, проблемите пред някои от тях остават осезаеми:

„Уебсайтът ни е стар, има нужда от пълно обновление. Понякога дори не работи“ (мнение на секретар на читалище в малко населено място);

„Имаме хора, които идват с лични въпроси – как да си платят сметки онлайн, как да подадат документи. Но те се страхуват. Една жена дойде, защото я бяха излъгали при онлайн покупка. Така че помагаме с каквото можем. Лошото е, че техниката ни е остаряла – компютрите са на повече от десет години. Можем да правим елементарни неща, но за по-сериозна работа липсват ресурси.“ (мнение на секретар на читалище в малко населено място);

Откроява се и тяхната активна роля в полза на местните общности. Над 64% от анкетиранияте читалища посочват, че възрастните посетители се нуждаят от индивидуално внимание и допълнителна мотивация. Ето и някои споделени мнения на читалищните служители:

„С младежите е по-лесно – те хващат всичко от раз. Но при възрастните е нужно да повтаряш, да показваш лично, да не ги притискаш. Трябва търпение.“ (мнение на секретар на читалище в малко населено място);

„Идват с внучето си – то им показва, ама не винаги им обяснява. А ние трябва да наваксаме цели години без техника и обучение“ (мнение на секретар на читалище в голямо населено място).

Посочените примери от терена подчертават значението на читалищата като важни центрове в процеса на цифрово приобщаване, особено за определени социално уязвими групи, които имат нужда от подкрепа. В голяма част от случаите, те изпълняват не само културна, но и социална функция, като често се оказват единственото достъпно пространство за дигитално обучение и ориентиране, особено за възрастни хора, жители на малки населени места и лица с ограничени дигитални умения. Както посочва един от читалищните дейци:

„Хората ни вярват. Не биха отишли в някакъв офис или фирма, но в читалището се чувстват сигурни, спокойни и на място.“

Това доверие създава предпоставки за устойчиво взаимодействие, което компенсира липсата на формално образование в сферата на технологиите. В ежедневната си работа читалищата често изпълняват ролята на информационен и практически посредник. Много от тях провеждат неформални обучения и консултации, които се фокусират върху базови умения.

„Обясняваме как да си направят имейл, как се плаща онлайн, какво е електронна рецепта. Понякога това е първият им контакт с компютър“ (мнение на читалищен деец в малко населено място).

В конкретния случай, цифровата грамотност се формира не чрез формално преподаване, а чрез практическа подкрепа, повторемост и човешко отношение. Това се потвърждава и от друго наблюдение:

„Дигитализацията не е само техника. Тя е отношение, отговорност и връзка с хората“ (мнение на читалищен деец в голямо населено място).

Особено осезаема е ролята на читалищата за възрастните хора, които често се оказват напълно изолирани от дигиталния свят:

„Много често сме последната връзка между един възрастен човек и дигиталния свят. Без нас просто остават извън системата.“ (мнение на секретар на читалище в малко населено място).

В хода на проведените интервюта, всички лица споделиха мнението, че от съществено значение е не само техническата помощ, но и създаването на подкрепяща среда, в която определени представители на местните общности могат да задават въпроси без страх, да повтарят и да учат със собствено темпо:

„При нас идват само възрастни хора, защото тук живеят повече пенсионери. Те имат желание да се научат как да използват Интернет, но е нужно да повтаряш, да показваш лично, да не ги притискаш. Трябва търпение“ (мнение на секретар на читалище в малко населено място).

Въпреки ентузиазма и обществената значимост на дейността им, много читалища функционират на ръба на възможностите си. Те често са подложени на хроничен недостиг на ресурси, остаряла техника, липса на персонал и несигурност по отношение на дългосрочната подкрепа:

„Искаме да правим повече, но сме с един компютър и Интернет, който често прекъсва. Работим с това, което имаме.“ (мнение на читалищен деец в голямо населено място).

Нерядко участието в дигитални програми се случва извън рамките на институционални стратегии и зависи основно от личната ангажираност на читалищните служители:

„Работим с ентузиазъм, но това не е политика. Това е лична кауза.“ (мнение на секретар на читалище в голямо населено място).

„Проектите идват и си отиват, а нуждите остават. Трябва нещо дългосрочно.“ (мнение на секретар на читалище в голямо населено място).

Всички интервюирани секретари и читалищни дейци, с които разговаряхме, споделят, че дигитализацията е необходима в тяхната дейност. Според председателят на читалище в областен град дигитализацията е повече от нужда – тя е необходимост, свързана със съхраняването на културната памет. Той е сериозно притеснен, защото читалището, в което работи разполага с ценни записи на филми и събития, които трябва да бъдат дигитализирани, за да не бъдат изгубени:

„Имаме стари видеокасети, записи от фестивали, концерти, чествания. Това е нашата история. Без дигитализирането им те ще се разрушат с течение на времето или просто ще изчезнат. За съжаление, за това трябва много средства, които не можем да си позволим.“

Подобно мнение показва, че за много читалища дигитализацията не е абстрактна концепция, а конкретна необходимост, инструмент за опазване на нематериалното културно наследство и предаването му към бъдещите поколения.

От друга страна, внедряването на дигиталните технологии в културата, макар и съпътствано от редица положителни ефекти, води със себе си и съществени предизвикателства. Резултатите от проведеното количествено проучване очертават няколко ключови бариери, които възпрепятстват пълноценното включване на читалищата в дигиталната трансформация на културната среда. Най-сериозният отчетен проблем е липсата на достатъчно финансиране за дигитализация, посочена от 92,7% от анкетираните. Това поставя под съмнение възможността на читалищата да обновяват техническата си база, да развият дигитални проекти или да осигуряват необходимите условия за дигитални услуги. Висок дял има и липсата на насърчителни мерки от страна на държавата (84,9%), което подсказва за отсъствие на системна подкрепа и целенасочени политики, насочени към укрепване на дигиталния капацитет в културния сектор. Друг съществен проблем е ограниченият достъп до технологични знания и цифрови умения сред персонала, както и липсата на технически и добре подготвен за цифрово развитие персонал, спомената от 57% от респондентите. Един от по-слабо дискутираните, но съществени проблеми е неяснотата около икономическите ползи от прилагането на дигитални технологии, което затруднява дългосрочното планиране и мотивиране на ръководствата на читалищата. Близко 70% от анкетираните посочват този аспект като предизвикателство. Също така, 67% отбелязват липса на технологии, които имат пряко отношение към спецификата на тяхната дейност, а 65,2% съобщават за технологични проблеми, които възпрепятстват гладкото внедряване на дигитални решения. По-малък, но значим дял – 40,9% отбелязват липса на желание от страна на институцията да използва дигитални услуги, което вероятно отразява съпротива към промяна, страх от новото или липса на доверие в ефективността на дигиталните

инструменти. Въпреки това, този показател е по-нисък от останалите, което означава, че институционалната нагласа към дигитализацията не е основна бариера – проблемът по-скоро се корени в липсата на ресурси, умения и подкрепа.

Перспективите за по-активно внедряване на дигитални технологии в дейността на читалищата са тясно свързани с няколко ключови предпоставки, идентифицирани от самите институции. Данните сочат, че читалищата са наясно с необходимостта от външна подкрепа, знания и технологични решения, за да могат устойчиво да се включат в процеса на дигитална трансформация. Най-често отбелязваната нужда е свързана с допълнително обучение, консултиране и експертна подкрепа, посочена от 69,4% от читалищата. Това подчертава липсата на достатъчен човешки капацитет и необходимостта от изграждане на дигитална компетентност сред служителите. Вторият най-високо оценен ресурс е информацията за добри практики, посочена от 65,3%, което показва, че институциите търсят конкретни, приложими модели, които да послужат като вдъхновение и ориентир. Наред с това, значителен дял от читалищата виждат необходимост от партньорство с компании, предлагащи дигитални услуги (63,3%) и създаване на дигитални платформи, които да улесняват достъпа до културна продукция (62,2%). Това е ясен знак, че читалищата не могат да реализират дигитализацията самостоятелно, а имат нужда от технологични партньори. Равен дял (62,2%) отчитат и нуждата от насърчителни мерки от страна на държавата, което още веднъж подчертава очакването за институционална подкрепа и включване на читалищата в национални програми за цифрова трансформация. Сравнително по-слабо застъпени са оценките за необходимост от анализ на икономическите ползи и разходи (31,8%) и актуализиране на нормативната база, улесняваща дигиталната търговия (30,6%). Тези резултати вероятно отразяват или недостатъчно познаване на значението на икономическата обосновка и регулаторната рамка, или възприемане на дигитализацията предимно като културен и организационен процес, а не като пазарна или стратегическа инвестиция. В обобщение, резултатите сочат, че дигитализацията на читалищата в България се развива неравномерно, подчинена е на локални инициативи и не е подплатена с устойчива стратегическа рамка. Положителните примери съществуват, но остават изолирани и зависими от капацитета на конкретните читалища и персонала работещ в тях.

Заклучение

Резултатите от проведените изследвания с качествени и количествени методи ясно показват, че читалищата не само запазват своята значимост като културни институции в местните общности, но и все по-отчетливо се утвърждават като активни участници в процеса на преодоляване на дигиталното разделение. Независимо от ограниченията в ресурсите, човешкия капацитет и институционалната подкрепа, те изпълняват важна компенсаторна функция в контекста на цифровото включване. Работейки с уязвими социални групи – възрастни хора, младежи от малки населени места, лица от малцинствен произход, хора с ниска компютърна грамотност – читалищата се превръщат в посредници между технологиите и местната общност, осигурявайки не само достъп до Интернет и дигитални инструменти, но и съпътстващо обучение, мотивация и подкрепа.

Анализът на количествените и качествени данни показва, че дигитализацията е най-силно застъпена в административната дейност, архивирането и комуникацията с публиката. Отделни примери демонстрират и креативни начини за използване на цифрови технологии в създаването и популяризирането на културно съдържание, въпреки че икономическите и технологичните аспекти на дигитализацията остават слабо развити. В този контекст, читалищата проявяват гъвкавост и адаптивност, като често разчитат на лична инициатива и местни партньорства, а не на стабилна национална политика. Този недостиг на институционализирана подкрепа намира най-често израз в липсата на финансиране, отсъствие на насърчителни мерки, недостатъчна правна и стратегическа рамка, ограничени възможности за обучение на персонала. В същото време обаче, локалните примери – като този, реализиран в читалище с подкрепата на А1 и Асоциацията „Съвременни читалища“ показват, че добре структурираните инициативи могат да имат значителен ефект. Следователно, тези институции демонстрират значителен потенциал да бъдат устойчиви и доверени центрове за цифрово посредничество. Този потенциал обаче не може да бъде разгърнат изцяло без системна подкрепа – както на национално, така и на местно ниво. Необходима е интегрирана стратегия за дигиталната трансформация на културния сектор, която да включва читалищата като равноправни партньори. Само тогава те ще могат не просто да „навакват“ дигиталната пропаст, а да играят активна роля в изграждането на приобщаващо, образовано и културно свързано дигитално общество.

Благодарности

Настоящият анализ се основава на данни от проведено изследване с качествени методи в рамките на проект „Дигитално разделение и социални неравенства: равнища, актьори и взаимодействия“ (договор КП-06 ПН55/16 от 24.11.2021, финансиран от ФНИ на МОН) и количествени методи, реализирани от Сдружение „Бабел България“ в рамките на проект BG05SFOP001-2.025-0106-C01 „Дигитална демокрация в действие“, по процедура BG05SFOP001-2.025 „Повишаване на гражданското участие в процесите на изпълнение и мониторинг на политики и законодателство“ от Оперативна програма „Добро управление“ 2014–2020 г.

References // Използвана литература

- Castells, M. (2004).** The Network Society: A Cross-cultural Perspective, ISBN: 978-1843766306, Publisher: Edward Elgar Publishing, Cheltenham, United Kingdom, 2004, pp. 597.
- Council of the European Union. (2019).** Conclusions on an EU strategic approach to international cultural relations, Council conclusions, Council of the European Union, Brussels, Belgium, 2019.
- DiMaggio, P., & Hargittai, E. (2001).** From the “digital divide” to “digital inequality”: Studying Internet use as penetration increases (Working Paper No. 15), Publisher: Center for Arts and Cultural Policy Studies, Princeton University, Princeton, USA, 2001, pp. 1–35.
- European Commission. (2020).** Shaping Europe’s Digital Future, ISBN: 978-92-76-16334-0, Publisher: Publications Office of the European Union, Luxembourg, 2020, pp. 1–34. DOI: <https://doi.org/10.2759/231314>

- Hargittai, E. (2008).** The digital reproduction of inequality. In: Grusky., D. (Ed.) Social stratification, ISBN: 978-0813341870, Publisher: Westview Press, Boulder, USA, 2008, pp. 936–944.
- Helsper, E. J., & Eynon, R. (2010).** Digital natives: Where is the evidence? British Educational Research Journal, volume 36, issue 3, ISSN: 0141-1926, Publisher: Routledge/Taylor & Francis, London, United Kingdom, 2010, pp. 503–520. DOI: <https://doi.org/10.1080/01411920902989227>
- Holden, J. (2006).** Cultural Value and the Crisis of Legitimacy: Why culture needs a democratic mandate [PDF], ISBN: 978-1-84180-155-9, Publisher: Demos, London, United Kingdom, 2006. Available at: <https://demos.co.uk/wp-content/uploads/files/Culturalvaluweb.pdf> (last view: 10-10-2025).
- Peichl, A., & Pestel, N. (2022).** Digitalization and Social Justice: Opportunities and Risks, ISSN: 2190-2675, Publisher: IZA Institute of Labor Economics, Bonn, Germany, 2022, IZA Policy Paper No. 189, pp. 1–25. Available at: <https://www.iza.org/publications/pp/189/digitalization-and-social-justice-opportunities-and-risks> (last view: 10-10-2025).
- Prensky, M. (2001).** Digital natives, digital immigrants. On the Horizon, volume 9, Issue 5, ISSN: 1074-8121, Publisher: MCB University Press (now Emerald Group Publishing), Bingley, United Kingdom, 2001, pp. 1–6. DOI: <https://doi.org/10.1108/10748120110424816>
- Reader, S. (2020).** Cultural infrastructure in rural communities: Precarity, innovation, and resilience. Journal of Cultural Economy, volume 13, Issue 4, ISSN: 1753-0350, Publisher: Routledge/Taylor & Francis, London, United Kingdom, 2020, pp. 456–470. DOI: <https://doi.org/10.1080/17530350.2019.1708761>
- UNESCO. (2021).** Culture and Public Policy: Reshaping Policies for Creativity – 2021 Special Edition of the UNESCO World Report (Culture|2030 Indicators), ISBN: 978-92-3-100448-3, Publisher: UNESCO Publishing, Paris, France, 2021, pp. 1–224. Available at: <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000379811> (last view: 10-10-2025).
- van Dijk, J. A. G. M. (2020).** The Digital Divide, ISBN: 978-1509534458, Publisher: Polity Press, Cambridge, United Kingdom, 2020, pp. 1–208.
- Zlateva, M., Todorova, S., & Pavlova, V. (2020).** Chitalishta and Local Development in Bulgaria: Between Tradition and Innovation. In D. Misheva (Ed.). Cultural Heritage and Sustainable Development, ISBN: 978-619-245-037-5, Publisher: Academic Publishing House, Sofia, Bulgaria, 2020, pp. 113–128

Камелия Петкова

Институт по философия и социология при БАН, ул. „Московска 13 А“, България

Kamelia Petkova

Institute of Philosophy and Sociology at Bulgarian Academy of Sciences,
“Moskovska 13A”, str., Bulgaria

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-3108-3887>

kamelia.petkova@gmail.com

AUTHOR'S DATA WERE PUBLISHED ACCORDING GDPR RULES AND
PUBLICATION ETHICS OF THE JOURNAL (<https://www.math.bas.bg/vt/kin/>)

Received: 14 October 2025

Accepted: 29 December 2025

Published: 31 December 2025

DOI: <https://www.doi.org/10.55630/KINJ.2025.110213>

НАРОДНИТЕ ЧИТАЛИЩА И ДИГИТАЛНОТО РАЗДЕЛЕНИЕ: МЕЖДУ ЛОКАЛНАТА АКТИВНОСТ И СИСТЕМНИТЕ ОГРАНИЧЕНИЯ

Камелия Петкова

Институт по философия и социология при БАН, България

Резюме: Докладът разглежда възможностите и предизвикателствата пред дигиталната трансформация на читалищата в България. На базата на резултати от дълбочинни интервюта със секретари на читалища и читалищни дейци в градовете: Пловдив, Смолян, Ямбол и селата: Куртово Конаре и Нови хан, както и на данни от извадково количествено проучване, се анализира степента на дигитализация, ползите, предимствата и бариерите пред нейното прилагане, както и ролята на читалищата като медиатори в дигиталното приобщаване на уязвими групи. Качествените данни разкриват добри практики, но и ограничения, свързани с липса на капацитет, ограничена достъпност и дигитална култура. Резултатите показват, че тези проблеми не са изолирани, а отразяват системни дефицити в културната инфраструктура. Специален акцент е поставен върху отсъствието на устойчиви механизми за институционална подкрепа и неравномерно разпределение на дигиталните ресурси. Изследването подчертава необходимостта от стратегически подход към дигитализацията на читалищата чрез инвестиции в обучения, технологии и достъпна онлайн среда.

Ключови думи: народни читалища, дигитализация, дигитално изключване, социални неравенства, уязвими групи в риск.

KIN Journal, 2025, Volume 11, Issue 2

Science Series Cultural and Historical Heritage: Preservation, Presentation, Digitalization

Научна поредица Културно-историческо наследство: опазване, представяне, дигитализация

Научная серия Культурное и историческое наследие: сохранение, презентация, оцифровка

Editors

Prof. PhD. Petko St. Petkov
Prof. PhD. Galina Bogdanova

Редактори/съставители

проф. д-р Петко Ст. Петков
проф. д-р Галина Богданова

Copy editors

Assist. prof. PhD. Nikolay Noev
Assist. prof. PhD. Mirena Todorova-Ekmejdzi
Assist. prof. PhD. Negoslav Sabev
Assist. prof. PhD. Paskal Piperkov

Технически редактори

гл. ас. д-р Николай Ноев
гл. ас. д-р Мирена Тодорова-Екмежджи
гл. ас. д-р Негослав Събев
гл. ас. д-р Паскал Пиперков

© Editors, Authors of Papers, 2025

© Редакция, Авторски колектив, 2025

Published by

Institute of Mathematics and Informatics
at the Bulgarian Academy of Sciences, Sofia,
Bulgaria

Издание на

Институт по математика и информатика
при Българска академия на науките, София,
България

<http://www.math.bas.bg/vt/kin/>

ISSN: 2367-8038